

Una petjada francesa a Andorra: unes realitats de la continuïtat històrica en l'actualitat

Claudine TARRENE-FABRESSE

Introducció

Abans de tot, voldria dir que és sempre un plaer participar als actes organitzats per la SAC. Era, doncs, lògic respondre favorablement a la invitació de la Diada Andorrana d'enguany. La 36a Diada Andorrana a l'UCE de Prada s'obre amb la temàtica *Andorra i la desigualtat*. D'entrada, les preguntes s'articulen al voltant de quines desigualtats estem parlant: desigualtat política, social, laboral, institucional, per malaltia, per discapacitat, de gènere... De manera general, quan s'utilitza el terme "*desigualtat*" correspon a l'observació d'una absència d'equilibri o, més ben dit, d'un desequilibri notable. Es tracta d'una absència d'igualtat que pot conduir a una absència d'harmonia.

Interessar-se en la petjada francesa a Andorra permet fer el balanç de la cultura francesa al territori andorrà, trenta anys després la Constitució. Presentarem la ponència en tres parts (marc institucional, marc històric i marc actual), en què haurem de situar-nos en el temps per arribar a unes realitats en l'actualitat. La ponència serà acompanyada d'exemples que mostren la situació de la cultura francesa.

Com la petjada francesa va arribar a Andorra? De quina manera la influència francesa es va manifestar? I, al 2023, on estem en la cultura francesa al si del territori andorrà?

1. El marc institucional: els diferents poders en l'àmbit de la representativitat

Andorra podria haver entrat al segle XXI sense tenir una Constitució? Sense tornar a fer i repetir la història que tothom coneix, s'ha d'establir un focus per destacar la confiança que els andorrans van tenir pel que fa a la redacció de la Constitució.

S'ha de notar que el President de la República Francesa, François Mitterrand, va donar el seu suport absolut als andorrans. Tot i que el Copríncep Francès no va tenir cap dubte, el Copríncep Episcopal es va mostrar una mica prudent. Ja per a la Reforma de 1981, els polítics andorrans eren conscients del paper preeminent dels Coprínceps en la presa de decisions. Tal com va afirmar Estanislau Sangrà, ex-cònsol d'Escaldes-Engordany i ex-síndic general, en una entrevista en la premsa andorrana el 2016:

«Es va demanar als Coprínceps una reforma, que ja havia començat amb el Síndic Julià Reig. Tots vam lluitar perquè el Consell General tingués més competències, perquè en aquella època només érem administradors de la terra. L'ordre públic, la justícia i els afers exteriors eren competència exclusiva dels Coprínceps. El meu paper va ser fer la màxima pressió per obtenir la reforma i totes les competències possibles».¹

Així, convé iniciar una reflexió sobre els plens poders dels Coprínceps. Per què aquest gir històric va despertar tanta prudència de la part episcopal i no tant de la part francesa, que també va ser impactada de la mateixa manera?

La Constitució va representar un canvi de funcionament en la reducció dels poders anteriorment conferits als Coprínceps. La Constitució representa un acte de sobirania. És una norma que el poble es dona a si mateix dins d'un estat democràtic. Aquest conjunt de textos legals defineix les diferents institucions que conformen l'estat i n'organitza les relacions entre elles. Sigui quin sigui el seu contingut, la Constitució es considera la norma màxima de l'ordenament jurídic d'un país.

Els retards en matèria jurídica en la solució de situacions relacionades amb la Reforma de 1981, ja denotaven, si no l'oposició, almenys la forta resistència del Copríncep Episcopal a aquesta reforma. Com ho explica, Joan Becat:

«L'obstacle semblait devoir être davantage politique du côté du Coprince épiscopal et de l'État espagnol qui lui prêtait son soutien et ses services. Il se manifestait déjà dans les retards mis pour régler les situations juridiques qui découlaient de la réforme de 1981, ou dans les déclarations publiques un tantinet démagogiques du Coprince évêque à propos de la reconnaissance des syndicats et des droits de l'homme.

Ces réticences étaient en tout cas prévisibles car ce sont eux qui ont le plus à perdre si le régime de l'Andorre devenait moins autocratique, à moins que les Coprinces ne puissent conserver un rôle prééminent dans certains domaines clefs.

(...) Il y avait derrière ces accrochages le grand problème de fond, qui devrait ressurgir crûment le 12 novembre 1992, si le président de la République Française pouvait se permettre, comme Coprince, de céder des compétences aux Andorrans et de garder malgré tout une grande influence, que restait-il à l'évêque d'un petit diocèse de montagne s'il n'était plus qu'un souverain d'opérette, les compétences réelles passant aux élus andorrans?».²

En aquesta òptica, la cronologia dels fets relatius al període de negociacions per a l'elaboració de la Constitució s'intercala amb molts fets. Aquests fets denoten el caràcter prudent del compromís del Copríncep Episcopal.

Així que en aquesta anàlisi, el desequilibri institucional és perceptible pel que fa a les atribucions dels Coprínceps en la funció que els assignen.³

Considerant les característiques entre les dues parts, d'una banda un estat, i de l'altra, un bisbat, una organització diocesana, el bisbe no és l'homòleg directe del president de la República Francesa. Un és bisbe, l'altre és cap d'Estat.

A més, la seva representativitat és menor a escala mundial i particularment als països europeus. El Copríncep Episcopal no és un interlocutor polític a escala internacional, a diferència del Copríncep Francès. La seva reticència a cedir poders s'explica per la disminució de l'esfera de la seva influència.

Aquesta desigualtat palesa és una de les especificitats del funcionament polític a Andorra. Resulta que, malgrat aquesta disparitat de poder entre els dos Coprínceps, el Copríncep Episcopal manté tota la seva hegemonia intervenint en l'àmbit polític.

El Copríncep Episcopal juga tot el seu paper en el manteniment d'una societat conservadora. S'inscriu en els debats socials. Paradoxalment, a través del seu discurs i de la representativitat que encarna, fa tanta o més política que els polítics elegits pel poble.

Breument, es tracta d'un desequilibri en termes de funció i influència política internacional que es compensa amb l'encarnació de la seva funció dins l'Església i el seu impacte en la vida andorrana.

2. El marc històric: l'arribada de la cultura francesa a Andorra

L'arribada de la cultura francesa a Andorra està arrelada en un context polític, social i econòmic. Per entendre aquesta realitat cal situar-se en una dimensió holística que tingui en compte la història dels dos països veïns: França i Espanya. Es tracta de copsar la situació d'Andorra en la confluència de la història de dos països limítrofs a les primeres dècades del segle XX.

No hem d'oblidar el marc general i diferent de les dues fronteres, del costat francès i del costat espanyol. Els testimonis de moltes persones que han viscut aquesta realitat confirmen encara avui aquest tracte desigual de la frontera.

La frontera espanyola tenia la realitat de ser rigorosa, militaritzada i poc porosa. D'altra banda, la frontera francesa va resultar una línia de pas més fàcil, menys vigilada perquè no estava militaritzada. Una forma de desequilibri i desigualtat.

El context de la guerra civil a Espanya va tenir repercussions a Andorra tant en el pla social i humà com en l'econòmic. De manera anecdòtica, recordem que els gendarmes francesos van travessar regularment la frontera francoandorrana per venir a Andorra.

A principi del segle XX, la frontera francoandorrana va permetre als andorrans que tenien dificultats econòmiques emigrar al sud-est francès (Besiers, per exemple).

La cultura francesa es va caracteritzar en part amb el *boom* econòmic de la postguerra a França. En aquest període, el turisme francès a Andorra es va desenvolupar amb força.

Els punts de contacte amb la cultura francesa es van multiplicar en la societat andorrana. La implantació del model de salut i del sistema educatiu francès a les Valls d'Andorra són exemples notables.

Els canvis lingüístics a Andorra es van provocar als anys 50, en el moment del flux turístic. Es tractava d'adaptar-se a una realitat econòmica. L'objectiu era fer servir el francès als diferents sectors per adaptar-se a la clientela.

La situació respecte d'Espanya era diferent, ja que el nivell econòmic era més baix. En conseqüència, els fluxos turístics espanyols van ser menys importants. Hi havia un marc econòmic d'autarquia espanyola.

El poder adquisitiu dels espanyols va augmentar als anys 60, quan Espanya va entrar al mercat europeu.

Va ser a partir d'aquell moment que els espanyols van venir a Andorra, entre d'altres coses, pel turisme comercial.

Les aportacions dels dos països veïns s'articulen en diferents eixos. Podem dir que França va

transmetre el seu model de desenvolupament nacional (salut i educació). Pel que fa Espanya, de la seva banda, va portar el dinamisme humà a Andorra després de la Guerra Civil espanyola. Alguns refugiats republicans van obrir botigues i van impulsar el teixit econòmic andorrà.

El pes de la comunitat espanyola instal·lada a Andorra fa part del fenomen migratori. Aquesta dinàmica humana va enfortir la cultura hispanocatalana a través dels vincles familiars i afectius (especialment amb Catalunya).

Així, podem parlar de la desigualtat d'influència de cadascun dels dos països durant el segle xx.

3. El marc actual: unes realitats del dia a dia

El marc històric permet configurar i entendre la situació actual de la cultura francesa a Andorra. Amb els anys, s'observa una tendència girada cap a Espanya. Aquesta inclinació no és un fet desconegut. Els andorrans en són plenament conscients. Més enllà de la població, els polítics ho corroboren obertament des de fa anys.

En l'informe de la visita del grup interparlamentari França-Andorra (4-5 de setembre de 2013) s'estableix que "les autoritats andorranes reconeixen que leur pays a tourné vers l'Espagne au cours des dernières années et elles entendent aujourd'hui procéder à un rééquilibrage, notamment en faveur de la France, en raison des liens historiques qui existent entre nos deux pays, consacrés par l'institution des Coprinces."⁴

Aquesta tendència es pot observar en diferents nivells de la vida quotidiana del territori andorrà. No entrarem en aspectes coneguts i repetitius que tothom coneix. L'objectiu és aportar una visió exterior amb exemples explícits i que siguin constructius. La llista següent no és exhaustiva. Tanmateix, és interessant destacar certs punts de la vida quotidiana on la cultura francesa no és preponderant.

Comerç

- Els productes francesos de consum quotidià passen per Espanya abans d'arribar a Andorra i ser comercialitzats.
- El cas de la venda d'automòbils pot representar grans oportunitats de desenvolupament. El comerç francès de la venda d'automòbils a Andorra fins avui, passa generalment per Espanya.

Esport

L'esport està orientat cap al sud d'Andorra. La tendència és creixent en l'àmbit de l'esport. La influència espanyola és notable en les opcions i orientacions que determinen les competicions.

- El **FC Andorra**, fundat el 1942, és el club més antic del futbol andorrà. Des de la seva creació està afiliat a la Reial Federació Espanyola de Futbol. Entra en competició en el campionat d'Espanya i la Copa d'Espanya.

- El Bàsquet Club Andorra o MoraBanc Andorra juga a la LEB Or, és a dir, la segona divisió del campionat d'Espanya.

- Els Voluntaris de Protecció Civil Andorra Rugby XV o VPC Andorra XV juga al campionat de Catalunya després d'haver jugat al de França des de l'any 1986. Actualment és a la primera divisió de Catalunya però és possible que pugui a la divisió espanyola d'aquí a poc.

La tendència cap a Espanya es contrapesa en l'àmbit de l'esquí per una orientació cap a

França. La Federació Andorrana d'Esquí (FAE) va estendre la cooperació amb l'equip de França d'esquí alpi.

A més, el Govern va preparar un pla estratègic sobre esports. Va ser el primer projecte de llei presentat per la nova majoria el 2019. El ministre Jordi Gallardo va fer una entrevista a la televisió francesa per presentar l'objectiu d'Andorra, capital de l'esport.⁵

El projecte desemboca en una col·laboració entre Andorra Business i Encom, la companyia gestora de la marca DreamHack a Espanya. L'objectiu és «treballar conjuntament el disseny d'un escenari que integri els principals agents de la indústria i estigui alineat amb els objectius estratègics del país a l'hora d'executar cadascuna de les línies operatives que conté la llei d'eSports andorrana.»⁶

El ministre Jordi Gallardo va fer la comunicació d'aquest acte als dos països veïns.

Podem pensar en un esforç polític per reequilibrar aquesta tendència, però a la pràctica, les estratègies esportives estan orientades cap a Espanya.

Situació lingüística

En l'informe de la visita del grup interparlamentari França-Andorra (4-5 de setembre de 2013) s'esmenta que l'ús del francès a Andorra disminueix fa anys. L'informe recomana facilitar les condicions d'informació i acollida dels estudiants andorrans a França, en particular dins de l'acadèmia de Tolosa.

És en aquest sentit que la política diplomàtica impulsada per l'Ambaixada d'Andorra a França centra les seves accions.

En aquest informe convé també ressaltar que: «La culture française mérite d'être davantage valorisée. Malgré les efforts déployés par l'Ambassade de France (cf. la Saison culturelle française 2013), l'absence de moyens alloués à l'Alliance française andorrane doit être regrettée.»

L'Alliance Andorrano-Française, en col·laboració amb l'Ambaixada Francesa a Andorra i la representació del Copríncep Francès organitza diferents esdeveniments com un cicle de pel·lícules durant l'any.

No obstant, la cultura francesa tendeix a disminuir. Aquest fet es pot demostrar mitjançant la comunicació de màrqueting. Per recolzar l'argument, val la pena esmentar dos exemples. Un primer exemple del 2014 i un segon del 2023.

L'any 2014 va néixer un projecte que anunciava la posada en funcionament a Andorra d'un nou tipus de transport: les bicicletes elèctriques. Pedaland és un projecte de país entre entitats públiques i privades. Una mobilitat sostenible que es va anomenar Pedaland, és a dir, *Pedal(ar) + And(orra)*.⁷

Si la cultura francesa hagués estat més present, no s'hauria triat el nom de Pedaland. El nom Pedaland té una connotació molt especial. Una persona de cultura francesa pot percebre aquest terme com un insult homòfob. Un insult molt familiar que significaria per extensió el país dels homosexuals.

Com a resultat, el desequilibri de la cultura francesa condueix a termes tendenciosos. Aquests termes són confusos, demostren una tendència i poden conduir a malentesos cap a la comunitat francesa en aquest cas.

Es tracta d'un desconeixement lingüístic del registre semàntic i d'un camp lèxic que

contribueix a una distorsió de la interpretació. És un mal ús lingüístic i metalingüístic i, per consegüent, una manca de domini lingüístic i metalingüístic.

Un segon exemple de comunicació de màrqueting és la campanya publicitària d'un banc a partir de la primavera del 2023. L'estratègia publicitària es tracta d'utilitzar diversos verbs i afegir-hi 'AND' que representa Andorra (per exemple, *Creand*). Entre els verbs utilitzats, es va utilitzar el verb *col·laborar* que fa *col·laborand*.

Per als francesos, el verb 'col·laborar' té una connotació directament vinculada a la història de França i a la Segona Guerra Mundial (la col·laboració amb els nazis). Nombrosos francesos residents a Andorra van subratllar aquest neologisme considerat com inoportú amb la seva connotació.

La manca de cultura francesa en aquest cas és evident. La manca de domini de la cultura francesa en general i l'absència de coneixement dels codis de la llengua francesa en particular poden donar lloc a interpretacions errònies i, de vegades, a referir-se a moments dolorosos i foscos de la història que voldríem oblidar. Així, les associacions inadequades de paraules de dos contextos geogràfics i culturals diferents poden conduir a errors lingüístics que poden sorprendre una comunitat determinada.

Televisió

En l'àmbit de la televisió francesa, es pot observar que no tots els canals clàssics de TDT (TNT, en francès) són presents a Andorra. Les cadenes d'informacions contínues no estan disponibles directament (BFMTV, CNews) com altres (TMC, TFX, LCP-Public Sénat, W9...). Mentrestant, Andorra Telecom proposa una subscripció amb pagament on és possible tenir més canals.

La presència de la forta comunitat de castellanoparlants fa més important els canals de TDT espanyols. Es pot pensar que per la proximitat lingüística entre el català i el castellà, els catalanoparlants es dirigeixen més cap als canals espanyols que no pas francesos.

És important subratllar que a la televisió andorrana les entrevistes en francès o castellà no se subtitulen mai i, per tant, no són traduïdes.

En la lògica del funcionament de la societat andorrana, no dubtem a dir que qualsevol bon andorrà ha de saber dominar tant el francès com el castellà.

Una publicitat al centre d'Andorra la Vella (CTF, juny del 2023)

Conclusió

La preponderància de la influència francesa va passar i se situa avui dia en un segon pla.

En aquest conjunt d'elements només s'han tractat els punts més significatius. També podríem haver esmentat la ràdio francesa, amb quatre freqüències (NRJ, France Inter, France Musique, France Culture) sobre les trenta-dues que emeten a les Valls d'Andorra.

En la continuïtat és interessant preguntar-se per quins motius Sud Radio, que es va crear a Andorra, no està disponible. Actors francesos coneguts, com Alain Chabat, van començar la seva carrera en aquesta antena.

A més, tothom sap que en el moment del desenvolupament de la telefonia mòbil a gran escala i de l'ús de l'enviament de missatges, era possible enviar missatges a Espanya i no a França. Es pot considerar que s'havien pres decisions estratègiques específiques.

D'altra banda, un punt queda obert. La història del túnel amb França és molt llarga i complexa però resulta que el túnel d'Envalira és l'única infraestructura que no és gratis. La construcció del túnel va costar uns 80 milions d'euros. L'any 1999 es van iniciar les obres per a una obertura al trànsit l'any 2002. El túnel està gestionat durant un període de 50 anys és a dir, fins al 2052, per l'empresa espanyola Globalvia. Més enllà que el túnel sigui de pagament, pot sorprendre que no sigui una empresa francesa la que gestioni el túnel de la frontera francoandorrana.

A través d'aquest conjunt d'elements, l'objectiu no és estigmatitzar les decisions polítiques o no polítiques, sinó intentar entendre en què i com el desequilibri de la cultura francesa és real. Aquest aspecte es troba en tots els àmbits de la vida. Alguns andorrans i expolítics tendeixen a afirmar que aquesta particularitat la trobem fins i tot en la política, és a dir fins a l'elaboració de determinades legislacions, amb la petjada d'Espanya en filigrana.

El mes de juny, el Govern ha augmentat la renda mínima necessària per sol·licitar el reagrupament familiar a Andorra i ha modificat la normativa del Servei d'Immigració. Es va decidir seguir la via normativa, ja que un canvi legislatiu requeriria un temps d'aprovació més llarg.

El resident andorrà haurà d'acreditar que té com a mínim uns ingressos mensuals equivalents al 100% del salari per a ell mateix, al 100% per cada adult que vulgui reunir i al 70% per cada menor. L'any passat ja s'havia modificat la normativa i es va augmentar l'exigència al 70% del salari mínim interprofessional per cada adult per agrupar i al 40% per cada menor.

Els anys passen i la normativa s'adapta a la situació conjuntural.

Ara, unes preguntes s'obren: com serà aquesta desigualtat i aquest desequilibri en els anys que venen? Quina serà la dinàmica política impulsada? És realment possible enfocar un gir amb un retorn al favor de la cultura francesa a Andorra?

Considerant les futures normatives, serà interessant veure l'evolució de la cultura francesa en els propers anys.

Andorra continua sent un laboratori d'accions i d'idees dins el territori europeu i més enllà.

Claudine Tarrene-Fabrese,

doctora en Estudis Catalans i Transfronterers a la Universitat de Perpinyà VD

Notes

- 1- Montse Cardelús, personalitat sense fissures. *Dona Secret*, núm. 13. Impremta Solber. Sant Julià de Lòria. Abril 2016, 106 p., p. 8.
- 2- BECAT, JOAN. *La révolution politique de l'Andorre, 1973-1993*. Institut Catalan de Recherche en Sciences Sociales (EA 3681), Universitat Via Domitia de Perpinyà, 2010, 212 p., p. 111.
- 3- TARRENE FABRESSE, CLAUDINE. *Influence, contribution et engagement des femmes dans l'espace politique andorran (XXXIème)*. Centre de Recherche sur les Sociétés en Environnements en Méditerranée (CRESEM), Tesi doctoral, Universitat Via Domitia de Perpinyà, 2018, Vol I. 664 p. ; Vol II. 342 p.
- 4- «L'Andorre: une principauté tournée vers son avenir européen». Sénat. Groupes interparlementaires d'amitié et groupes d'information internationale. N° CR 2013-09. 4 p.
- 5- «La Principauté d'Andorre veut devenir la capitale de l'esport». France TV Info, 18-10-2022.
- 6- ANDORRA BUSINESS «Andorra acollirà el primera acte massiu de eSports a la primavera» (15-03-2023).
- 7- Pedaland va ser substituït per Cicland el 26 de juny del 2018. El projecte Cicland va donar continuïtat a la prova pilot realitzada el 2014 amb Pedaland.